

KEMAL PAŞA - ZADE VE ŞAH İSMAIL (SAFAVİLER)

Prof. Dr. Ahmet UĞUR*

Kemal Paşa - Zade'nin yaşadığı XV. ve XVI. asırda orta - doğuda Osmanlıya rakib iki büyük güç vardı.

- a) Mısır'da Memlûklular, (1261 - 1517)
- b) İran'da Safavîler.

Biz şimdi Memlûklular'ı bırakarak Safavîler'den kısaca bahsedelim. T. Yazıcı Bey'in belirttiği gibi, Safavîler, İran'da başlangıçta bir tarikat temsilcisi iken sonradan kuvvetli bir siyasi birlik kurmuş olan bir hanedandır. Bu hanedan adını safavî tarikatı reisi, şeyh Safiyüddin İshakdan almaktadır. Aslında sünni bir tarikat iken ünü her tarafa yayılmıştır. Osmanlı sultanları bile Erdebil'e yardım için «ÇARAĞ AKÇESİ» diye para gönderirlerdi.

Şeyh Safiyüddin'den sonra şu kimseler iş başına gelmiştir :

2. Sadreddin (1334 - 1399)
3. Sultan Hoca Ali (1399 - 1429)
4. İbrahim (1429 - 1447)
5. Şeyh Cüneyd (1447 - 1460)

Bu Akkoyunlulardan Uzun Hasan'ın kızkardeşi ile evlidir.

6. Şeyh Haydar (1460 - 1488)
Uzun Hasan'ın kızı ile evlidir (1501 - 1524)
7. Şah İsmail (1501 - 1524)

Hoc aAli'nin şeyhliği devrinde tarikat şiiliğe mütemayil bir siyasi görüş haline gelmiştir. Şeyh Cüneyd devrinde bu görüş da-

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

hada kuvvetlenmiş, Şeyh Haydar ise müridlerine 12 dilimli Kızıl Taçı giydirmiştir. Bundan dolayı takibçileri Kızılbaş adını almıştır.

F. Sümer hocamız ise bu konuda özetle şöyle demektedir : Safavî Devleti'ni kuranların çoğunluğu Anadolu'dan gitme Türklerdir... Şeyh Cüneyd'den itibaren, hanedan mensupları, seyyidlik iddiasında bulunarak, kendilerini Hz. Ali ahvadından saymışlardır... Şeyh Cüneyd ve Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar zamanında, yani XV. yüzyılın ikinci yarısında İran'daki halkın çoğunluğu Sünnî mezhebine salık idi... Şah İsmail devrinde şilik zorla İran'daki sünnî halka kabul ettirilmiştir. Anadolu'dan gelen dalga dalga göçlerle İsmail'in etrafı Türklerle sarılmıştır. Kendisi Ali Şirnevai'nin hayramıdır. Köroğlu, Dede Korkud, Aslı ile Kerem, Aşık Garib, Arzu ile Kamber Anadolu ve İran halkının müşterek kültürüdür.

Bayezid II. devrinin son tatsız olayları ve Şah İsmail'in politik mezhebi dâileri, Anadolu'nun her tarafını almıştı. Aldananlar malların ve davarların satıp, «onda varan beğler olurmuş» diyüb çıkıp gitmişler. Aşağıdaki beyitler bunu ifade etmektedir.

Türkler terk edib diyarların
Sattılar yok bahaya davarların
Başa tâc aldı vü çıkdı ol ferîd
Âlem ehlin serbeser itti mürîd
Şimdi Rûm içre mürîdi çokdurur
Ana meyletmez vilâyet yokdurur.
Başına taç aldı çıktı ol pelid
İtti bî-idrâk Etrâki mürîd (1).

Şimdi Kemal Paşa - Zade bu konuda neler demektedir özetle onu görelim :

Yavuz Sultan Selim 918/1512'de Osmanlı tahtına oturub iç işlerini yoluna koyduktan sonra, kıvılcımları Irak ve Horasan'a ya-

1. Tahşin Yazıcı, İA, «Şahismail» maddesi C/II; «Safaviler» maddesi, C/II; R.M. Savory, «The Rise of Safawids», Der İslam 40. (1969); Ghulam Sarwar, History of Sahismail Safawi, Aligar 1938; F. Sümer, Safavî Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1976; Defter VIII/II, v/198 a.

yılmış olan, fitne ateşini söyündürme planına koyuldu. İran seferinin hazırlıkları için durmadan çalışıp gece gündüz o fena şahsı ortadan kaldırmak tedbirinde oldu.

Bu esnada konuyu bir plana koymak ümidiyle, Allah'ın gazabına uğramı şolan o şahın yaptıklarından, mezhebinden ecdadının bu mevkie nasıl ve ne tarihte geldiklerinden kısaca bahsetmemiz gerekmektedir.

Mezkûr bed-siret-ü-fâsîd akidetün kısası ki, içinde akıl sahiblerine ibret çokdur. Genişçe yazılsa defterlere sığmaz. Ama özeti şudur : Müfsit-i fasîd-nihâd ve mülhîd-i bed-itikâd idi sefk-i dimâyı ve sebî-yi harâîr-ü-emâyı âdet idinmişti. Himâ-yı mahârimi bilmezdi. Hetk-i sûtûrı ve fetk-ı sudûrı ve sâîr fücûrı râğbetle işledi. Hiç birisinden perhiz kılmazdı. Mezheb-i bî-asl-ı şâyı şâyı idüb, avâmı ki, enâmdan adaldur. Ol dâmla şikâr kılmışdı. Hz. Ali'nin hakkında (121/b) ve şâîr Hulefâ-i Radidine buğzetmede çok çok ileri gitmişlerdi. Herşeyi helâl kılmayı adet edinmişlerdi. Sahâbe-i kirama ve diğer ileri gelen din adamlarına, adamları gizlice küfrederlerdi. Bu açıktan yaptırdı. Evvel emirde kendine tabi olmayanlara pek çok işkenceler ettirdi. Çünkü o serkeş ve isyankâr, fetvâ ve takvâ ehline kıpkızıl düşmandı. Zulmet ve cehlin kaynağı olan kalbinde, ilmin aydınlığına karşı bir düşmanlığın olduğu apaçıkıdı. Nihayet, nerede Ehl-i sünnet ve cemaatde sabit-kadem olan âlim ve kâmil kimse varsa, sünnet ve cemaatın sarsılmaz yolundan dön diye, zorlardı. Bunlardan bazıları —zaruretler zararlı olan şeyleri mübah kılar— gerekcesi ile sahabenin ileri gelenlerine buğz ittiklerini açıkladılar. Ama çoğunluğu bildikleri doğru yoldan dönme-yüb işkenceye ve azaba sabrederlerdi. Mevlana Sadeddin Taftâzânî evladından ve o zamanlarda halkın örnek aldığı, ve Herat Şeyhu'l-İslamını almış aded talebesi ile ,kendine tabi olmadıkları için katlettirdi. Şeyh Şehâbeddin evladını da tevabii ile aynı akibete uğrattı. İslamın kubbeleri mesabesinde olan meşhur şehirleri şeriatın aydın nurundan boşaltıp, bitat ve zulüm karanlığı ve zındıka ve dalâlet zulmetiyle doldurdu. Şuhedâ makberi ve iyiler mezarlığı olan, mescidleri ve medreseleri yakdı, yıkdı harab ettirdi. Ebu İshâk Kazerunî, Ebu Hanife, Abdul Kadir Gilani, Şeyh Muhammed Sabûni-yi Hemedânî ve Kitâbu'l-Envâr sahibi, Mevlâna Yusuf-i Erdebilî'nin bunların emsâli pekçok kemal sahibi şahısların mübarek türbelerini ve mezarlarını yıkdırdı, yıkdırıp yaktırarak yerle bir etti.

Hulasa olarak, bu fena - akibetlinin müslümanlara yaptığı kötülüğü, Buhtu'n-Nasr-ı Gaddar Kudüs halkına ve firavun da İsrail oğullarına yapmamışlardı.

Dime bunca fesâd ol lain
İdüb nice oldı belâdan emin
Bu imhâli sanman kim ihmâdur
Ve ümli lehüm enne keydi metin

O hilekâr ve dalâvereci olan Şah İsmail'in cediti Cüneyd, Erdebil ocağında hürmete layik bir şeyh iken bir defa fitne ateşini yakmıştı. Cihad için sancığı çekib askeriyle Gürcistan'a akın etmişti. Orasını harab etti, dönüşde Şirvân vilâyetine uğrayıp orasını da harab etti. Sonra Şirvan Şah tarafından yenilib mağlub olmuştu. Onun yerine oğlu Haydar Şah geçti. Genç ve merd biriydi ve şerre rû: mâilidi Sultan Uzun Hasan'ın kızı ile evlenmişti. Bundan dolayı şöhreti ve şevketi artmıştı. Sultan Yakub zamanında zirve-i ikdidara yükseldi. Atasının intikamını almak için asker toplayıp Şirvan Şah üzerine yürüdü. Şahın onunla harbedecek kuvveti yokdu. Sultan Yakub'dan yardım istedi. Sultan Yakub'la aralarında akrabalık olduğundan ona yardım için Türkmen askerini gönderdi. Heb birlikde varıb harb ettiler. Erdebil atlılarını dağıttılar, savaşda ileri gelenlerini katledib çil yavrusu gibi tarumâr ittiler.

Sultan Yakub'un vefatı üzerine evladlarının arasındaki anlaşmazlıkla İran topraklarına fitne doldu.

Herc-ü merciyle tolub İran-zemin
Oldı ol mağmure pür-virân-zemin

Şeyh Haydar'ın ulu oğlu Hoca Ali Erdebil'den hurûc itti. Düşmanları ile savaşdı. Memleket yine karıştı.

Bu arada Şeyh Haydar'ın küçük oğlu Şah İsmail sahneye çıkdı. 300 kadar askeri ile Erzincan'a vardı. Şah İsmail'in ceditinin (Safiyüddinin) müridleri ile Anadolu'nun pek çok yeri doluydu yani, Anadolu'nun pek çok yerlerinde onun ceditinin pek çok müridleri vardı. Bu zamanda Sultan II. Bayezid inebahtı, Motun ve Koron Savaşı ile meşguldü. Anadolu askerini bu sefer için alıb gitmişti. Bu sebebden Anadolu'nun pek çok yeri askerden hâli kaldığın-

dan Şah İsmail gelerek orada atını oynatma fırsatını bulmuştu. Oralarda bir müddet kaldı ve yayına pek çok müridi toplanarak ünü ve şöhreti her tarafa yayıldı.

Herne yerde varise bir bed-nihâd
Müfsid-ü-mülhid mübâhî-itikâd
Vardı ol bed-kîşe itti ittibâ
Oldı Erzincan'da hayli ictima

Her taraftan atlılar akıp ona katılarak hayli asker toplandı. Bu vesile ile onun istikbalide parladı. Fakirlik köşesinde adı HOCA KEMAL iken ŞAH İSMAİL oldu. Bunun saltanata geçmesi Hicri 905/1499 yılında vuku buldu. Aynı yılda Kansu gavrıde Mısır tahtına geçmişti.

Şah İsmail tahta geçer geçmez Şirvan'a da saldırdı, orasını harab etti ve Şirvan Şahı diri diri şeşe sancub (takıb) kebab etti. O zaman Hasan Han'ın kumandanlarından Mirza Yusuf oğlu Mirza Eevend Azerbeycan diyarının kumandanydı. 30 bin kadar askeri vardı. Şah İsmail'le karşılaştılar yenildiler ve kaçtılar. Bu savaşta 15 bin Tümen askeri ölmüştü.

Şah İsmail oradan doğru Tebriz'e yöneldi. Savaş felan olmadan şehre girdi. Akkoyunlulardan ele geçene acımayub öldürdü. Atasının intikamı için genç ihtiyar, avret, oğlan 40 - 50 bin Akkoyunlu'yu öldürdü. Hasan Hanla Mirza Ahmed'in kabri hariç diğer emirleri ve sultanları mezarlarından çıkardub cesetlerini yakdı. Düşmanlarının ırısın uğafın öldürerek, ölüsünü ve dirisini yakıb külünü giğe savurarak insanların kalblerine korku bıraktı. Kubbe-i İslam olan Tebriz'i seriattan boşaldub zulmet-i dalâlet ve zalâm-ı zulm-übitatle doldurdu. Hasan Han'un kızı olan kendi annesini, Şah İsmail'in iyiliğini istediğinden onu küfr-ü-ilhâdden ve zulm-ü-bî-dâddan men ettiği çün, kendi ili ile kakuyub öldürdü.

Daha sonra Irak'a akın iderek Kazvin, İsfahan, Kum, Kâşân, Rey Hemedan, Semnan ve Damğanı aldı. Bu vilayette bulduğu ehl-i sünnet-ü-cemaatten herkesi keserek eski hanedanlara yağma süpürgesini (cârub-ı gâyreti) çaldı.

Türkmandan bulduğun kırakıra
Od gibi girdi irdiği yere
Buyruğuna öyle râm etbar kim
Gir der ise göz göre oda gire

Mirza Elvand Diyarbakır'da Meskundü, vefatında yerini Sultan Yakub oğlu Mirza Murad aldı. Akkoyunlulardan 30 bin kadar asker alıb Kızılbaşla büyük bir harb etti. Ama bahtları döndüğünden kızılbaşın hamlesine dayanamayub kaçtılar. Sultan Murad sadece birkaç yüz kişi ile Bağdad'a zor düştü.

Yağı-yi bîdâd aldı tahtını
Kendü Bağdad'a ilette rahtını
Yakdı cânın hasret-ü-derd-i diyâr
Gözlerinün yaşı akdı Dicle-vâr

Kızılbaş Tuğlu ve nakkareli Türkman beylerinden 20 den fazlasının boynuna vurarak Fars vilayetine girdi. Oranında halkına her türlü eziyeti yapıp Irak ve Acemden beter etti. Şehirleri gızib ne şırazı koydu ne Yezdi. Bunların ikiside çok mamur ve güzel şehirlerdi. Yakub yıkıb harab etti. Firûz-kûh denen kaleyi alarak halkına katliam itti ve Bağdad'a geldiğini duyan Sultan Murad, bununle karşılamuyacağını anlayıb, malını ve aile efradını alarak Şam'a, Arab'a ve Haleb'e kaçtı. Oradan zulkadirli oğlu Alauddevle Bey'in yanına geldi. Orada da duramadı, kiçi tepenin başında oturmakdan, ulu dağın eteğinde durmak yeğdir diyerek, Alauddevle'yi koyub Yavuz Sultan Selim'in yanına gitti. Yavuz ona çok hürmet etti ve Kızılbaş elinden aldığı kaleleri Sultan Murad'a teslim etti.

Sultan Murad'ın gidib Bağdad'ın hâli kaldığını anlayan Şah İsmail şehre girdi. Rızla mutehhem olub hâli mûbhem olanlar kurtuldular. Ehl-i sünnet ve cemaatten olanlar azab girdabında boğuldular. Bunların Bağdat'da yaptığı Moğolların yaptığından çok şiddetli idi. Moğollarınki sırf dirilere mahsus idi, bunlar ölüleride incittiler. Onun Bağdat'a yaptığını izah kabil olmadığı gibi, askerlerinin yaptığını da lisan anlatmaya tahammül edemez.

Dime bunca türlü fisad ol lain
İdüb nice oldı beladan emin
Bu ihmâli sanman kim im haldur
Ve umli lehüm enne keşdı metin

Bu arada Horasan'da Timur-ı Gürgani neslinden Hüseyin Baykara çıktı. 912/1506'da vefat etti. Oğulları arasında ihtilaf çıktı. Sonra Moğol aşlında nve Cengiz neslinden Yunus Han oğlu

Şeybek Han çıktı. O da kisvet-i Hazreti ihtiyâr ettiğinden Yeşil Baş namıyla meşir olmuştu. Amû suyun ugeçerek Belhi, Mervi, Heratı, Nişaburı aldı. Ehl-i sünnet meznebinde olduğundan Kızılbaşla araları iyi değildi. 28 Şaban 916/1510'da Merv yakınında savaşılar. Kızılbaş Tatarın askerinin çok olub kendisini yeniceğini biliyordu. Pusuya girerek yenilmiş intibanı vermeye çalışdı. Yağmaya dalınca pusudakiler çıkıp Tatar askerini yenib Şeybek Han'ı işkence ile öldürdüler. Başu giden Tatar askeride dağıldı.

Kızılbaş oradan Herat'a orasında yaktı. Bağlarını harab etti. Allame-i Taftazânî'nin nebîresi olan şeyhulislamı talebeleri ile katletti.

Nehr-i kahrı şehr-ü-köyü kıldı ğark
Nâr-ı hısmı ol diyârı kıldı hark

Semerlanda asker göndererek Maveraünnehre nehr-i kahri akıttı. Burada yaptıklarını anlatan, bir şairin Selim'e yazdığı şiiri daha sonra vermeye çalışacağız.

Şah İsmail'in yaptığı zulüm ve işkence ile Hindde Sindde Hata ve Hatanda velvele bıraktı. Arabda ve Acemde yakında ve Irakda onunla savaşmaya kadir kimse kalmadı. Her nerede kim varsa bu gaddar ağın aldı. (onu yendi) (2).

Kemal Paşa - Zade VIII. Defterinde de Şah İsmail'in Dulka-dirli Alauddevle Beyle savaşmak için Anadolu'ya akınını da özetle şöyle söyler : 913/1507 yılı başlarında Kızılbaş serhadd-i Ruma yetiştirib, Osmanlı Sultanının himayesinde olan Alauddevle Bey'in memleketine saldırdı. Osmanlı Sultanı II. Bayezid'e hürmetinden halkına dokunup, yağmaya felan gitmedi. İli-ü. günü incitmedi. Adamlarına şöyle demişti.

Eyitdi ol kişünun vay başına
Ki el uzada bir buğday başına
Olur cismini urub hısm-ı tize
Ser-a-ser huşa gibi rize-rize

Buraya gelmesinin sebebi ise, Alauddevle Bey'le aralarında olan düşmanlıktı. Sebeb hep mezheb ayrılığı ve istila idi. Türk-

2. Defter IX, v/121 a-125 b.

manın evin barkın harab idüb o memleketi yakmak yegane emeli idi.

Hududa geldiğinde durdu. İcazetsiz hazret-i Pâdişah-ı hilâfet, penahun havza-i himayetinde olan vilâyetün içinden mürûr-ubûr, tekkûf olâ deyü davakkuf gösterüb, ardın önün çalmış görmüşdi.

Semend-i azmine pâ-bend urdu
İnan-ı azmini çekdi ve turdu.

Diyarbekrin içinden dahi gitse olurdu. Ol yoldanda varır mak-sadına vusuf bulurdu, emmâ rindâne deprenüb, bir taşla iki kuş vurmak istedi. Bahane ile gelüb serhadd-i Rumda bir zaman turmak istedi. Taki Anadolu'nun Kızılbaşı ve sâir evbâşı şah İsmail'in geldiğini duyub yanına toplanalar süvâr-ü-piyâde, bendv-vü-âzâde her kanda varsa âlet-i rezm ile azm ide vara, kendünün haşmeti artub, ziyâde şevket bula. Ama umduğun bulmadı, ol didüğü iş olmadı. İçinde Kızılbaş olan vilayetlerin halkı boyunlanub birbirine merbut olmuşdi serhaddi geçmesine ihtimal yokdu. Her taraf askerle doluydu kuş uçmaz kolan yürümezdi.

Huruşuyla guş-i felek tolmuşdi
Kuş uçmaz kolan yürümez olmuşdi

Öyle hazır duruyorlardı ki, buldukları Kızılbaşın arkasından kumaşın soymakla kalmazlar, başın yaşın kurudurlardı. Onların canlarına işkence iderler ve tenlerini zindan içinden çürüdürlerdi...

Düşmanın serhadde geldiği haberi derhal başkente irişirdi. O havaliden sorumlu olan Sultan Ahmed'e derhal emir verildi. Yecuc-ı fitnenin hurucunu men için harekete geçildi. Çok mikdar da asker toplandı. Seferün yarağı ve yasağı görüldü. Ak çadırlarla sahra yâsemin-zâra dönüb yeşil cemenler üzerinde kırmızı lâle gibi kızıl utağ kurdular. Amasya ile Tokat arası askerle tolmuştu.

Çeriden deşt-ü-der deryâya döndü
Ve mür mevciyle tağlar büründü

Düşmanın niyeti belli değildi. Onun için saldırmayıb bekmediler fakat ol diyarda Türk ve Türkmânla satu-bazar etmege çı-

kan kızılbaşları tutub işkence iderlerdi. Konanlarına ve göçenlerine olmadık eziyetler yaparlardı...

Kızılbaş orada bir aydan fazla tudu. Bakdı gördüki muhalifden ve muvafıkdan kimse yanına gelmedi. Oradan kalkdı Sivas dilarından göçüb sel gibi akdı Kayseri civarına indi. Oradan do-laşdı vardı Tülkadirli iline girdi. Hanuman-ı Türkmanı yile virdi. Ne Maraş'ı koydu ne Elbistan'ı yakdı yıkdı. Her tarafa saldırdı. İl ve gün koymadı her tarafı yağmaladı yakdı. Avret-ü-oğlan, pir-ü-cevan, kavî-vü-nâ-tuvan dimedi, bulunduğun kırdı. Hayatı yakasın çâh idüb, harmen-i bekâsin havâ-yı senaya virdi.

Ne şehri-ü-ne köyü-ü-ne il-ü-ne boy
Komadı harâb itdi ol kine-cuy
İder şehri-ni nâr-ı kahrle hark
Kılur köyünü cûy-ı şimsire ğark

Alauddevle Bey'in anunla mukabeleye takatı ve mukateleye kudreti yoğ idi. Yanında suvâr-ü-piyâde dört beşbin kadar adamı vardı. Adamlarının ekseri dağılmış gitmişdi. Ulu sunun kiçisi ve u-lusu yayılmışdı. Kimisi Şam'a çıkmış, kimi Rum'a inmişdi. Nihayet kendisi de «el-Firâru mimmâ lâ-yütak firar, güç yetmeyen şeyden kaçmaktır» sözüne uyararak kaçmaya karar verdi. Malın ve iyalin alub topluca Turna Dağına çıktılar. Orasının sadece bir yolu vardı. Şam askerini birkaç defa bu metodla yenmişdi. Kendiler o araziyi çok iyi biliyorlardı. Çerkes-i nâ-kes askerini de böylece dağa çekmişler ve oklarıyla harab itmişlerdi. Aynı metod ile Kızılbaş da oraya çekmek istedi. Hazırlıklarını görüb düşmanı beklemeye başladı. Dağa çıkmadıkları için etrafı ihata ettiler o aralıkta olan ili ve boyu şehri ve köyü elleri irduğı yerden urdular. Alauddevle'de dağda geçitleri tutmuş, okçuların yerleştirmişdi, ama dağa çok kar düşdüğünden ancak kışa kadar kalabilirdi. Bu bakından Alauddevle Bey düşünceye dalmışdı.

Ceyş-i ğam tolmuşdı gönlü şehrine
Câmî ğark olmuşdı ğussa nehrine

Mısır sultanından ve Osmanlı padişâhından defalarca yardım istemişdi. Kızılbaş elinden ferya detmişdi. Feryadı çerkesün (mem-lukluların) kulağına girmemişdi. Şah İsmail, Türkmanı bırakub, bizim topraklarımıza saldırır diye korkarlardı. Fakat II. Bayezid

Alauddevle'ye yardım etmeye ve memleketini Kızılbaşın elinden kurtarmaya azm etti. Anadolu'ya ve Rumili'ne haberler gidib sefer haberi ilan edildi. Vezir Yahya Paşa bu işe komutan tayin edildi.

Yürüdi sahrada kuh-ı âhenin
Oldı lertzân et ayağından zemin

Rumili Beylerbeyi Hasan Paşa'ya derhal askeriyle hazır olması emr edildi. Başkomutan Yahya Paşa sancağın alıb yürüdü. Ak Deniz'ün ve Kara Deniz'ün boğazları gazilerin atlısı ve yaya-sıyla tolmuşdu. İstanbul ve Gelibolu iskeleleri adamdan geçilmi-yordu.

Bakan sahraları derya sanurdu
Anu görse Sikender ya sanurdu
Cihandur ya neheng olmuşdı âdem
Kılıç mevciyle tolmuşdı âlem
Yere inmezdi gökden düşse igne
Ya başa tokunur idi ya cigerine

Ordu geldi Engürü kenarındaki sahraya kondu. Rumili askerlerinden bin kadar ağırlıklarını atıp düşmandan haber almak için Kayseri taraflarına gönderildi. Geldiler hiç bir şey bulamadılar. Çünkü Kızılbaş, Osmanlı askerinin üzerine geldiğini duyub kaçmıştı.

Bu taraftan Zülkadirilerde indiler ve düşmanın ardına düş-düler. Fakat Kızılbaş Fırat nehrini geçmişti. Yalnız bu tarafta kalan mallarını ve ağırlıklarını yağmaladılar.

Şah İsmail, Alauddevle'nin yurdundan döndü geldi. Tebriz'de biraz eğlendi. Çok geçmeden emirlerinden birini askerine komutan yapıp pek çok askerle Erzincan tarafına gönderdi. O zaman Yavuz Sultan Selim Trabzon'da veliahdi ve Erzincan ona tabii olduğundan askerini alıp düşmanın üzerine yürüdü. Kendisi henüz gelmeden öncü -akıncı - kuvvetler yetişdiler. Düşmanla çarpışmaşa başladılar. Düşman bir köprüyü geçüb kaçarken gaziler yetişerek onları öldürdüler. Ördek ve gaz sürüsüne hızlı uçan şahin girer gibi girdi. Kimin öldürüb kimin esir ettiler.

Yavuz Sultan Selim işe düşmandan bu toprakları tekrar pâk edib, Sâlim-ü-ğanım geldi makamında ârâm iddi...

Kızılbaşın çekilib gittiğini anlaşılnca askere destur verildi ve herkes yerli yerine gitti.

Olub Sultan-ı âlemden işâret
Yerine vardı asker oldu râhat

Şah İsmail yine durmadı her tarafı yakıp yıkıyordu ne Bağdat kalıyordu ne Tebriz (3).

Dil nice şerh eylesin düşmenlerün bi-dâdını
Yakdılar Daru's-selam-u-sulhun bünyadını
Nice akmasın gözümün kanlı yaşı Dicle-vâr
Leşker-i ğam geldi yakdı gönlün Bağdad'ını (4).

Trabzon'da olan Yavuz Sultan Selim bunu biliyordu. Diğer kardeşleri taht ve saltanat derdinde idiler. Durmadan divana mektublar yazarak babası ile görüşüb ona memleketin durumunu anlatıp düşmanla harb etmeğe izin istiyordu. Atası veya onun ağzından vezirler bunun isteklerini reddederek «etrâf-ı vilayette olan düşman ile, eger Kızılbaş ve eğer Gürcidur ,musalaha ve mudârâ üzerine ol teksir-i adâya (düşmanların çoğalması) rizam yokdur» diyordu (5). Ama Şah İsmail her tarafı yakıp yıkıyordu. Her fena işde onun parmağı vardı. Anadolu'nun bir çok yerlerinde daileri (propogandistleri) vardı. Şahkulu baba tekeli bunun adına baş kaldırıp Anadolu'da nice kanlar akıdub, nice haneleri harab edüb, nice beyleri ve paşaları katletmişdi «Kara göz paşa, İiadım Ali Paşa» Keml Paşa - Zade derki : Şahkulu dimeğle mağrûf mulhid-ü-müfsid ki, Şâh-ı güm-rahûn dailerinden, mezheb-i bi-asl-ı şıayı şâyi itmege Ruma gelen sailerindendi (,6). Ama Allah onun insanlara yaptığını yanına koymadı. Bu ejderhayı yutmağa bir Asa ve o firavnı nehr-i kahre batırmağa bir Musa yarattı.

Yavuz Sultan Selim'i Osmanlının başına geçirmeyi nasib ederek dünyayı bu belidan kurtardı.

Haberdar ululardan aklolunur
Her firavna bir musa bulunur (7).

3. Defter VIII/I, v/113 a - 117 a.
4. Defter VIII/I, v/125 a - b.
5. Defter VIII/II, v/196 b.
6. Defter VIII/II, v/198 a - b.
7. Defter IX, v/125 b.

Yavuz'a Horasan ve Maverâünnehr'den gönderilen bir mektub vardır. İsmi ve mahiası Emin olan ve Şah İsmail'in zulmünden kaçan Hoca-yı Molla-yı isfahâni Selim'e Farsca ve Çağatay Türkçesiyle, Çaldıran Seferi esnasında bir mektub gönderir, fakat mektub ona, sefer dönüşü Amasya'da yetişir. Bu mektubdaki şiiri okuyanlar, yine Şah İsmail'in yaptıklarından tek laf etmiyerek, Yavuz'u yine de Ehl-i Beyt ve Türk düşmanı mı göstereceklerdir? (8). İlim insaflı olmayı gerçekçi olmayı ve tarafsız olmayı gerektirmez mi?

Ey sa'âdet seriririning şâhı
Ey Süleymân-sıfat u İsi-dem
Ey sehâ milkide sipeh-sâlâr
Ey Sikender-sipâh u Hızr-ilhâm
Ey diyânet cihâniga sultân
Ey yüzüñg âfitâb-ı evc-i celâl
Tâ zuhûr eyleding bu âlem ara
Çaldıñg irse cihânda kûs-ı nüvid
Husrev-i din-penâh-ı Şâh Selim
Tapdı hak yolda tarîk-ı hüdâ
Ehl-i islâmı hidâyet kıl
Bile kim adl ü dâd bar sanga
Kil ki din ehliga amânsın sin
Bar adl ü sehâñ için hayrân
Min dimen kim zemâne şâhısın
Beyle kim sinde bar feth ü zafer
Sanga ey şâh arz-ı hâlim bar
Lutf üylep mining murâdına yit
Bar idi meskenim Horasan'da
Kördi mise besi belâ-yı vatan
Din tarîkını küfr yıktı tamâm
Bid'at u fîsk yıktı âlemni
Hânedânlar barısı boldı harâb
Bağrını küfr otı kebâb itdi
Bende-i sünni vü pâk-mezheb min
Anung için bu bid'at eholidin
Manga tüşmedi bu belâ yalnguz
Kim ki sünni idi cefâ kördi
Sindin ümmid-vârdur âlem
Rište-i küfrni çikip üzgil

8. Taner Timur, Osmanlı Toplumsal düzeni, Ank. 1979.

İntizârıng çiker Horâsânîlik
 Yâr-ı müştâk sanga ehl-i İrâk
 Mâverâü'n-nehr içre şâh u gedâ
 Ki sining devletıng füzûn bolgay
 Devlet ü nusret ile azm eyle
 Kurtar islâ mehlını gamdın
 Lutfile hastalanga dermân kıl
 Ger cihâning nüvidi sindindür
 Hvace-i hasta kim irür mahzûn
 Yıglaban vuslatıng tiler dâyim
 Ki vücûding tapıp hayât-ı ebed
 Baht u nusret sanga müdâm olsun
 V'ey celâlet sipihrining mâhı
 V'ey nebi-haslet ü velî-makdem
 V'ey şecâ'at memâlikide medâr
 V'ey Mesihâ-dem ü kelîm-kelâm
 Şâh bin şâh Husrev-i devrân
 Âlem ehli kaşingda zerre-misâl
 Tüşdi zevk u sürür âdem ara
 Yitti dîn ehliğa sadâ-yı ümîd
 Sadeh-i dehr içre dürr-i yetim
 Halleda'llâhu milkehu ebedâ
 Turuk-ı şer'i ri'âyet kıl
 Yâr bolsun çehâr-yâr sanga
 Mehdi-yi sâhibi'z-zamânsın sin
 Yüz tümen Hâtem ile Nûşîrvân
 Belki sin kudret-i ilâhısın
 Kudret-i Hakdur ne fi'l-i beşer
 Arz iter imdi kim mecâlim bar
 Dâd-hv-anıng min imdi dâdımâ yit
 Felki Hvarezm birle Balkanda
 Buldım ol milkdin cilâ-yı vatan
 Küfr dîn mesnedini tutdı makâm
 Fısk hâkdın ayırdı âdemni
 Kalmadı şer içinde ây-ile tâb
 Dîn ü islâmı harâb itdi
 Peyrev-i ilm-i dîn ü mekteb min
 Manga yitti cefâ vü tig-i kîn
 Mihnet ü cevr ü ibtilâ yalnguz
 Bid'at ehlidin ibtila kördi
 Âlem içindeki benî âdem

Kilip islâm ilini tircüzgil
Kıl Horâsân'da dahı sultânlık
Eyle kim cânga ten irür müştâk
Kıla-turtarla sanga müdâ du'â
Düşmening zâr u ser-nigün bolgay
Küfr def'in kılurnı cezm eyle
Mihnet ü bid'at ile mâtemdin
Hayr üçün zârlarga ihsân kıl
Ehl-i dîning ümîdi sindirdür
Bagrıtur kan u eşkitür gülgün
Tingridin devleting tiler dâyim
Küfr ü bid'at ilini kılgay redd
Devletingg dahı müstedâm olsun (9).

İşte Yavuz başa geçtikden sonra, içişleri yoluna kor ve derhal İran seferi için divanı toplar. Divanda harbe gitmek istemeyen veya Şah İsmail'e taraftar olanlar vardır. Meseleli oyalamak isterler, «Kanun ve kavâidimiz neder bir bakalım» derler. Zuna kızan Yavuz, Şukri-i Bitlîsinin dili ile onlara kızarak yukarıda belirttiğimiz gibi şöyle der :

Kim bi kanun-u-kavâid-ü-sübül
Gökden inmiş Hak kelamı hod degül
Ne Rasulün sünnetidir bi-hilâf
Ne bu guft-ü-gûda vardır ihtilâf
Kendi devrinde ne ihdâs itse şâh
Ol anun kanûnidir bi-ıştibâh
Devr anundur emr anun kanun anun
Bahr anundur berr anun hâmün anun (10).

Yavuz Osmanlı kamu oyunu bu harbin şiddetli bir şekilde lüzumuna inandırmak için kolları sıvar. Aliminden halkına, aske-rinden kumandanına kadar bu konuy uele aldırđı.

İşte yazarımız Kemal Paşa - Zade aşağıdaki meşhur fetvası-m vererek müslümanların dikkatini çekti.

9. İdris-i Bitlîsî, Selim - Nâme, v/67 b - 68 b; «The Biritish Meseum, A dd. 24960, London», v/676 - 678; Celal - Zade Koca Nişancı, Meâsir-i Selim Hânı, (The Biritish Museum Add. 7848), v/36 b - 38 a; Münşeât-ı Salâtin, II, s. 368.

10. Şukri-i Bitlîsî, a.g.

Kemal Paşa - Zade'nin fetvası :

Kemal Paşa - Zade Çaldıran Savaşından önce Şah İsmail ve onun tebası hakkında verdiği fetva özetle şöyledir :

Her türlü hamd ve senâ kudret ve kerem sahibi yüce Allah'a olsun salâtü selamda doğru yolu gösteren Hz. Muhammed'e ve Hak yolda ona tabi olanlara olsun.

Haberlerde geldiğine göre, aşırı şiaya bağlı bir grup, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat yolunda olan müslümanların memleketlerini pek çoğunu işgal ettiler. Oralarda kendi batıl - mezheb ve görüşlerini yaydılar.

Hız. Ebu Bekr, Hız. Ömer ve Hız. Osman hakkında küfür - fena sözler söylediler. Bunların halifeliklerini inkar ettiler. İlim erbabına ve içtihat yapan (müçtehitlere) lara hararetler savurdular. Onların başında bulunan Şah İsmail'in takib ettiği aşırı Şia - mezhebinin yolunu, gidilecek en kolay ve doğru yol zannettiler. Onlara göre Şah dinde sınırsız yetkiye sahibdir. Onun dinde helal kıldığı helal, haram kıldığı da haramdır. Mesela, Şah içkiyi helal kılmıştır, öyle ise içki helaldir... Netice olarak onların kötülükleri ve küfürleri sayılmayacak kadar çokdur.

Buna göre biz, onların küfür ve irtidatlarında asla şüphemiz yoktur. Ülkeleri Daru'l-Harbdır. Erkekleri ve kadınları ile evlenmek caiz değildir. Onların çocuklarının hepsi nikahsız «Veled-i zinadır» Kestikleri hayvanlar mundardır, yenmez. Onlara mahsus olan kırmızı başlığı «Börkü» zorlama olmadan, sırf onların alameti diye, giyenin, büyük ihtimalle küfründen korkulur. Çünkü bu açıkça küfür ve inkar alametidir.

Bunlar hakkında verilecek hüküm : Dinden dönenler hakkında verilecek hüküm ile aynıdır. Memleketleri, Daru'l-Harb, malları, kadın ve çocuklarının müslümanlarca yağmalanması helaldir. Erkeklerden bu sapık yolu bırakıp müslüman olanlar serbestdir. Kabul etmezlerse hakları kılıçdır, öldürülürler. Savaşa gücü kudret olan müslümanların onlarla savaşması farz-ı Ayındır (11) :

11. Adel Allouche, The Origins and Development of the Ottoman - Safawid Conflict, s. 171 - 173, Berlin - 1983.